

STANISŁAW LEM

DIALÓGY

Prvé vydanie: *Dialogi*, Wydawnictwo literackie, Krakov, 1957
Druhé, rozšírené vydanie: Wydawnictwo literackie, Krakov, 1972

© Tomasz Lem 2019

<http://www.lem.pl>

Slovenský preklad © Peter Butko 2019

Editor a jazykový redaktor: Pavel Matejovič

Návrh obálky: Peter Butko, pomocou webovej aplikácia Wordle

<http://www.wordle.net>

Druhé slovenské vydanie: Peter Butko

olovo.208@gmail.com

ISBN 978-80-570-0862-0

Ďakujem Pavlovi Matejovičovi za kolegiálnu spoluprácu na texte a na obrázkoch a svojej rodine — Yuan, Davidovi a Danielovi — za trvalú podporu v práci i živote.

Peter Butko

Stanisław Lem
DIALÓGY

Preložil, poznámkami zaopatril a v elektronickej forme vydal
Peter Butko

Slovenský Grob - Nagoja - Ellicott City

Obsah

Úvodné slovo prekladateľa	5
Predslov k druhému vydaniu	9
Dialógy						
I	13
II	30
III	39
IV	57
V	74
VI	111
VII	129
VIII	182
Dodatok						
Časť I — <i>Dialógy</i> po šesnástich rokoch						
Stratené ilúzie alebo Od intelktroniky k informatike						216
Aplikovaná kybernetika: príklad z oblasti sociológie						244
Časť II						
Etika technológie a technológia etiky						266
Biológia a hodnoty.						312
Úvod: Hodnoty a ciele						312
I. Axiológia a fyzika						314
II. Biológia a technológia						332
III. Evolúcia skokom a spojitou						340
IV. Biológia a neinštrumentálne hodnoty						352
V. Axiometria pokroku						355
Zozbierané poznámky prekladateľa						368

Úvodné slovo prekladateľa

Svet pozná poľského spisovateľa Stanisława Lema (1921-2006) hlavne, a skoro výlučne, ako autora satirickej a filozoficky podfarbenej vedeckej fantastiky, alebo špekulatívnej literatúry (termín, ktorý on sám uprednostňoval). Je preto dosť nešťastné, že jeho filozoficko–esejistická tvorba, ktorá nie je o nič menej inovátorská, sa tak dlho, a vcelku úspešne, udržiava v tajnosti. Napríklad jeho monumentálna esej *Summa technologiae* (1964), ktorá porovnáva evolučné mechanizmy v biológii a vo vede a technológii, vyšla po anglicky len pred štyrmi rokmi.

Týmto činom ponúkame do rúk slovenského čitateľa Lemovu prvú esejistickú knižku, filozofické *Dialógy* (1957; druhé, rozšírené vydanie 1972). Pozostáva z ôsmich „platónskych“, alebo skôr „berkeleyovských“ dialógov — Lem si dokonca vypožičal aj dvoch, klasicky grécky pomenovaných, protagonistov z Berkeleyho *Troch dialógov medzi Hylasom a Filonoom*(1713). V dialógoch sa skúma možný vplyv kybernetiky, v tom čase veľmi čerstvej vedy, a nových technológií, ktoré táto mala splodiť, na budúci vývoj spoločnosti, etiky a civilizácie ako celku. Na rozdiel od neskoršej *Summy technologiae*, ktorá sa priamo zamerala na vedu a technológiu, *Dialógy* používajú vedu a technologické vynálezy (skutočné aj pomyselné) len ako nástroje na myšlienkové experimenty s cieľom preskúmať rad otázok z ontológie, sociológie a etiky, ktoré nevyhnutne musia zaujímať človeka v rapídne sa meniacej situácii vysoko dynamického komplexného systému našej civilizácie na pomedzí 20. a 21. storočia. Lem bol vzdelaný v prírodných vedách a jeho pôvodná profesia bola lekár. Vďaka svojmu tvorivému prístupu k jazyku, kombinujúc vedeckú precíznosť s hravosťou a humorom, sa však stal uznávaným spisovateľom (jestvuje dokonca klebeta, že ho navrhli aj na Nobelovu cenu za literatúru). V dôsledku toho jeho eseje, vrátane *Dialógov*, nie sú suché akademické rozpravy; len sa to v nich hmýri neologizmami a provokatívnymi slovnými hračkami a názormi, pričom myšlienky sú ilustrované krátkymi skicami, často s príchutou science fiction, ktoré autorovi poslúžili ako semienka pre jeho neskoršie romány a poviedky. Možno pripustiť, že *Dialógy* nie sú učebnicou filozofie alebo sociológie, ale ony ňou ani nikdy nemali byť. Sú skôr syntézou netriviálnych vedeckých a filozofických úvah s dobrým čítaním (v pojmoch jazyka, štýlu, skrátka —

literárnej hodnoty), udržiavajúc tak dielo na úrovni prístupnej aj laikovi s neodborným vzdelaním, ale s určitým prahom intelektuálneho povedomia a zvedavosti. Po anglicky sa takáto literatúra nazýva „crossover literature“. Lemov štýl sa do istej miery podobá štýlu Bertranda Russella, ibaže ja osobne kladiem Lemove literárne schopnosti nad Russellove, aj napriek Nobelovej cene posledne menovaného. Stojí za zmienku, že Lem napísal svoje „crossover“ knihy pred vydaním takých ikonických príkladov tohto žánru, ako sú Dawkinsov *Sebecký gén* (1976) či Hofstadterov *Gödel, Escher, Bach* (1979).

Možno sa dá lepšie predstaviť, o čom *Dialógy* sú, keď si prečítame Lemov predslov k druhému vydaniu, ktorý je priložený ako prekladová ukážka, alebo pôvodný celý nadpis, ktorý treba brať vážne len napoly a ktorý, žiaľ, z druhého vydania vypustili: *Dialógy o atómovom zmŕtvychstaní, teórii nemožnosti, filozofických úžitkoch ľudožrúctva, smútku v skúmavke, kybernetickej psychoanalýze, elektronickej metempsychóze, spätnej väzbe v evolúcii, kybernetickej eschatológii, temperamente elektronických sietí, prefíkanosti elektronických mozgov, večnom živote v zásuvke, výrobe géniov, epilepsii kapitalizmu, vládnúcich strojach a inžinierstve spoločenských systémov*. A ako keby toho nebolo dosť, Lem si ešte našiel čas a priestor aj na polemiky s Dostojevským a Freudom, napríklad.

Netradičný formát knihy — dialóg — a s tým úzko súvisiaca otázka jazyka a štýlu, stojí za osobitnú zmienku. Kniha vyvoláva v čitateľovi nekongruentný obraz: dvoch mužov s klasickými gréckymi menami, a preto zrejme oblečených v bielych róbach alebo tógach, ktorí sú pohrúžení do filozofických dišpút — o čom? Nuž, čuduj sa svete, o kybernetike, virtuálnej realite, výpravách do ďalekého vesmíru a 3D tlačiarňach! Toto neočakávané, ale všadeprítomné napätie medzi starobyľým a moderným sa odzrkadľuje aj v jazyku, ktorým hrdinovia rozprávajú: je to amalgám archaizovanej reči, ktorá evokuje pôvodné Berkeleyho alebo Platónove dialógy, s žargónom modernej vedy a technológie, okoreným neologizmami, ku ktorým má Lem vždy veľkú náchylnosť. Mimochodom, prekladateľ nemôže inak, len si na takejto výzve zgustnúť...

Druhé vydanie *Dialógov* z roku 1972 sa skladá z ôsmich častí a „Dodatku“, ktorý bol napísaný v roku 1971. Prvá časť skúma paradoxy, ku ktorým sa nevyhnutne dopracujeme, ak nie sme dostatočne pozorní a presní vo vzťahu medzi vedomím a materiálnou štruktúrou; v našom súčasnom svete môžeme

čoskoro čeliť podobným dilemám v súvislosti s klonovaním, ak—alebo keď—sa ono dostane na úroveň človeka. Druhá časť túto tému rozpracúva v kontexte kvantovej fyziky, tretia opisuje ontogenézu človeka z pohľadu teórie informácie a uvádza dva základné koncepty kybernetiky alebo, v modernejšej terminológii, teórie komplexných systémov, a to spätnú väzbu a prah minimálnej komplexity. Štvrtá časť popisuje ťažkosti toho, kto by sa pokúšal o vytvorenie ľudského sensorického systému na robotickom základe, piata časť sa vracia k podstate vedomia, tentokrát na báze neurónových sietí, a šiesta časť sa venuje otázkam umelej inteligencie. Siedma časť *Dialógov* sa zaoberá možným využitím kybernetických metód na analýzu spoločenských systémov a ôsma časť skúma vzťahy medzi jednotlivcom a spoločnosťou na základe pojmov prevzatých z termodynamiky.

„Dodatok“, ktorý však tvorí skoro polovicu knihy, obsahuje štyri eseje v „tradičnej“, nedialógovej forme, z ktorých dve boli predtým publikované v poľskom akademickom časopise *Studia Filozoficzne*. „Stratené ilúzie alebo Od intelektuárky k informatike“ je v podstate prehľadom vývoja kybernetiky od roku 1957 do roku 1971, v ktorom sa Lem netají, že v pôvodnom texte tento vývoj vôbec dobre nepredpovedal. „Aplikovaná kybernetika: Príklad z oblasti sociológie“ je rozšírením siedmej časti *Dialógov*, kde sa autor špeciálne sústreďuje na spoločenské a hospodárske deformácie v centrálne riadenej spoločnosti. „Etika technológie a technológia etiky“ sa sústreďuje na paralely, ktoré sú prítomné, resp. neprítomné pri vývoji technológií a civilizačných etických noriem; a nakoniec v „Biológii a hodnotách“ sa venuje antropológii a etike z pohľadu biologickej evolúcie a kybernetiky.

Kde sa to zdalo vhodné a užitočné, Lemov text som doplnil poznámkami a komentármi, ktoré ho zosúčasnilo alebo skonfrontovali so súčasným stavom vedy.

Nádejám sa, že *Dialógy* po slovensky budú cenným príspevkom do „crossover“ žánru, ktorý sa na Slovensku a v Čechách sľubne rozvíja. Aj keď azda nemôžu súťažiť s knihami Dawkinsa, Hofstadtera alebo Penrosea vo vedeckej rigoróznosti alebo myšlienkovvej historiografii, určite ich prevyšujú v literárnej hodnote, to jest, v jazyku, štýle a v čírej literárnej zábave, a tak isto v šírke záberu: neuberajúc z vysokej hodnoty tých iných, menovaných aj nomenovaných, kníh, treba priznať, že všetky sa viac menej venujú len jednej téme. Na druhej strane Lemova knižka je kaleidoskopom provokatívnych a

stimulatívnych ideí, vysoko literárne spracovaných, v mnohých viac alebo menej súvisiacich oblastiach, ako sú samoorganizácia a samoregulácia, myseľ a hmota, jednotlivec a spoločnosť, teória a prax riadenia spoločnosti, atď. Lemova analýza spoločenskej dynamiky a jeho odvážne skúmanie možností a rizík, ktoré ponúka a predstavuje sociálne inžinierstvo, si zaslúžia osobitnú pochvalu. To isté platí aj pre neprekonateľný humanizmus, ktorý presakuje celou knihou, najexplicitnejšie vari v závere „Dialógu VIII“. Aj keby sme si úplne odmysleli celú meritórnú hodnotu diela a literárne radosti, ktoré ponúka, ešte stále mu zostane istá hodnota v podobe jeho politicko–historického kontextu. Bolo totiž napísané v komunistickom Poľsku, len rok po Stalinovej smrti a niekoľko rokov po tom, čo rodiaca sa kybernetika bola vyhlásená sovietskym politbyrom a jeho akademikmi za „reakčnú buržoáznú pavedu“. A tu? Lem si urobí z tejto pavedy hlavnú tému celej knihy! Nemal žiadne zábrany použiť tú „pavedu“ na analýzu minulosti, prítomnosti, aj budúcnosti spoločenských systémov a nezdržal sa razantnej kritiky centralizovaných autokratických spoločností, či už fašistickej alebo komunistickej. Toto odvážne politické ostrie robí z Dialógov zriedkavú výnimku v oblasti „crossover“ literatúry. To, že niektoré jej témy sa predtým čiastočne vyskytli v iných knihách, ako napríklad v Russellových „Mysticismus a logika a iné eseje“ (1918) alebo „Vplyv vedy na spoločnosť“ (1952), neznižuje jej hodnotu ani vplyv, ktorý mala na Lemov vývoj ako spisovateľa a mysliteľa a v oveľa širšom kontexte aj na vývoj academickej a intelektuálnej slobody v sovietskej zóne po Stalinovi.

Peter Butko,
Nagoja, 2016

Predslov k druhému vydaniu

Táto kniha, napísaná v rokoch 1954 až 1956 a vydaná v roku 1957, vznikla z môjho očarenia kybernetikou. V rovine faktov je miestami zastaraná, pričom jej predpovede sa buď ukázali ako nepravdivé, alebo ich poopravil sám čas, ktorý od jej vydania uplynul.

Tieto slová prinajmenšom spochybňujú odporúčanie textu, ktorý mal popularizovať kybernetiku a súčasne aj predpovedať jej ďalší vývoj. Kompletná aktualizácia jej argumentácie sa ukázala nemožnou — pri dodržaní jej prvotných zámerov by sa kniha musela napísať odznova. A predsa som v nej nezmenil ani jedno slovo, iba som k nej priložil, ako vysvetlím nižšie, osobitný dodatok. Pri novom čítaní som si totiž uvedomil, že knihe možno pripísať určitú hodnotu, aj keď odlišnú od tej pôvodne zamýšľanej. Čas spôsobil, že *Dialógy* sa stali svedectvom takmer nekonečného kognitívneho optimizmu, ktorý nielen vo mne vyvolal vznik kybernetiky. Kniha opisuje nie natoľko kybernetiku alebo jej základy, ako skôr nápady a predstavy na danú tému zo sklonku päťdesiatych rokov — predstavy, ktoré neboli vlastné len mne samému. Aby som tento jej zvláštny charakter ešte umocnil, v novom vydaní som k nej priložil už spomenutý dodatok. Obsahuje dva kritické náčrty, z ktorých prvý zbežne popisuje historické peripetie kybernetiky a druhý je príspevkom ku kybernetickej teórii sociopatologických javov v systéme riadenia. Prvá skica je porovnaním názorov obsiahnutých v *Dialógoch* so skutočným vývojom počas šiestnástich rokov, ktoré ubehli medzi vydaním knižky a súčasnosťou [rok 1971 — pozn. prekl.]. Táto konfrontácia odhaľuje nielen moju naivitu; ako autor *Dialógov* som prezentoval pohľady, ktoré boli dosť rozšírené medzi nadšencami kybernetiky v päťdesiatych rokoch. Porovnanie názoru pochádzajúceho z tej doby so súčasným stavom je zaujímavým príspevkom k dejinám vedy. Osobitne ilustruje onú extrapolačnú lineárnosť, ktorú vyvoláva vo vede takmer každý prevrat; perspektívy ďalšieho vývoja vedy sa súčasníkom vždy javia tak priamočiaro, ako keby ten komplikovaný proces poznávania, plný zákrut a slepých uličiek, ktorý viedol k ďalšej revolúcii vo vede, mal zrazu ustať a nahradiť sa prostým rastom poznania — tentokrát už bez zvrátov a prekážok. Spravidla neskôr prichádza k rozporu medzi príliš optimistickými nádejami a realitou, čo sa udialo aj v kybernetike. Treba dodať, že reakciou na tento stav býva následný kognitívny

pesimizmus, v priamom protiklade k predchádzajúcemu optimizmu, a rovnako aj to, že taká reakcia býva prevažne mylná: akokoľvek totiž kybernetika naozaj nesplnila to, čo sa od nej najviac očakávalo — najmä, že sa nestala liekom na vyliečenie vedy z choroby špecializácie (čím ako inter- alebo dokonca super-disciplinárna veda, ktorá spája prírodovedu s humanistikou, očividne mala byť) — dokázala to, čo od nej nik nečakal. Počítače sa síce nestali rovnoprávnymi osobnými partnermi človeka, ale zato sa stali dnes už nezastupiteľným nástrojom v riadení svetovej ekonomiky; teória informácií sa síce nestala novým kameňom mudrcov, ale zato prenikla aj tam, kde sa jej pomoc vôbec neočakávala, ako napríklad do teoretickej fyziky; príkladov takýchto rozporov medzi očakávaním a skutočným prínosom by sa dalo vymenovať veľa.

Presne z toho dôvodu si myslím, že knižka, spolu s jej dodatkom, bude mať istú poznávaciu hodnotu, obzvlášť dnes, vzhľadom na proliferáciu rôznych módnych futurologických koncepcií, často zredukovaných len na rozmnožovanie široko poňatých prognóz, ktorých deaktualizácia alebo až sebakarikatúra niekoľko rokov po ich vzniku je pomerne častým javom, ktorý však adeпти futurologie — na škodu veci — ignorujú. (Ako príklad stačí porovnať to, čo o otázkach globálneho politického vývoja uviedol Hermann Kahn v knihe *Rok 2000*, napísanej v roku 1967 spolu s J. Wienerom, aby sme sa presvedčili, že čokoľvek sa udialo, stalo sa **úplne** inak než ako predpovedali všetky tie „kánonické“ alebo aj „nekánonické“ prognostické scenáre ich rozsiahleho diela.) Hodnota poznania je nepochybne dôležitejšia než starosť o autoritu futuroológov; a práve porovnanie nedávno hlásaných predpovedí so súčasnými názormi nám môže veľa povedať.

Druhú časť dodatku tvorí náčrtok, ktorý dopĺňa to, čo hovoria *Dialógy* vo svojich posledných odsekoch o patológii riadenia spoločnosti. Sú to úvahy laika; umiestniť ich do knižky ma podnietilo to, že jej druhá časť nezastarala natoľko ako prvá.

A nakoniec som do tohto vydania priložil dve malé úvahy uverejnené svojho času v *Studiach Filozoficznych*, pretože tematicky súvisia s argumentačným celkom. Prvá sa týka „etiky technológie a technológie etiky“, kým druhá sa venuje problematike „hodnoty v biológii“. Prvá sa teda venuje otázkam sociálno-civilizačného a zároveň etického poriadku, a druhá vzťahom medzi axiológiou a predmetom bádania v teoretickej biológii. Zaradenie oboch úvah do

tohto vydania vysvetľujem nasledovne: *Dialógy* neboli zamýšľané ako viachlasný traktát o určitej novej vedeckej disciplíne, ale ako hľadanie výskumných nástrojov a prostriedkov, ktoré nám pomôžu osvojovať si ľudský aj mimoludský svet. To znamená, že kybernetiku som analyzoval z hľadiska jej možných dôsledkov, a nie ako „čistú“, kvázi-matematickú vedu (ako ju chceli vidieť niektorí vedci). Teda v konečnom dôsledku boli *Dialógy* výrazom kognitívnej zvedavosti a zároveň nepokoja typického pre moderné myslenie; a toto je vlastne „prvotná príčina“ a dôvod na umiestnenie oboch úvah v dodatku.

Krakov, august 1971

DIALÓGY

I

FILONOUS¹: Zdravím ťa, priateľu. O čomže to premýšľaš v tomto nádhernom parku?

HYLAS: Ach, to si ty? Som rád, že ťa vidím. Tejto noci mi prišla na um myšlienka, ktorá bude pre ľudstvo nesmierne užitočná.

FILONOUS: A čože je to za vzácnu myšlienku?

HYLAS: Dospel som k presvedčeniu (hraničiacemu s istotou), že ľudia v budúcnosti dosiahnu nesmrteľnosť.

FILONOUS: Počujem dobre? Vari si sa spreneveril materializmu, ktorý si doteraz zastával?

HYLAS: Nikdy v živote. Moja myšlienka ani v najmenšom neodporuje materializmu, skôr naopak, nevyhnutne z neho vyplýva.

FILONOUS: Umieram zvedavosťou. Počúvam ťa, priateľu.

HYLAS: Ako ti je známe, neexistuje nič okrem hmoty. Tamtie oblaky, jesenné stromy, žltnúce slnko a nakoniec aj my sami — všetko sú to hmotné telesá, to jest, súbory atómov. Rôzne vlastnosti týchto telies sú dôsledkom rozdielneho usporiadania atómov v nich. Atómy kyslíka, uhlíka alebo železa sú vždy rovnaké, či sa nachádzajú v kameňoch, lístí alebo v našej krvi. Veci sa navzájom líšia jedine vzájomným usporiadaním molekúl, to jest, štruktúrou. Takže pri maximálnom zovšeobecnení možno povedať, že existujú iba atómy a ich usporiadanie. Nuž a mne prišlo na um: ako to, že napriek plynúcim rokom, sa stále cítim byť tým istým Hylasom, ktorý sa tu hrával ako malý chlapec? Položil som si otázku — plynie ten pocit individuálnej identity z identity štruktúry môjho tela, to jest, atómov, z ktorých sa skladá? To je nemožné. Z prírodných vied predsa vieme, že atómy sa v našom tele ustavične obnovujú — z pokrmov a nápojov, ktoré požívame, a vzduchu, ktorý dýchame. Kosti, nervové bunky aj svaly ustavične obmieňajú svoje atómy, a to tak rýchlo, že po niekoľkých týždňoch sa všetky hmotné častice, z ktorých sa skladalo moje telo, hojdajú v riečnych vlnách a oblakoch, zatiaľ čo ja stále existujem a pociťujem trvanie svojej

¹ Grécke meno Filonous sa dá preložiť ako „Milovník rozumu“. V Berkeleyho *Troch dialógoch*, ktoré poslúžili Lemovi ako matrica na jeho vlastné *Dialógy*, zosobňuje názory samotného autora. Meno Hylas je odvodené zo starogréckeho slova ὕλη, označujúceho „hmotu“.

bytosti. Čomu za to vďačím? Nepochybne iba nemennej atómovej štruktúre. Uvedom si, že nové atómy môjho tela nie sú tie isté, ktoré v ňom boli pred mesiacom; sú len rovnaké, to jest, toho istého druhu, a to úplne stačí. Takže tvrdím: identita môjho bytia je daná identitou mojej štruktúry.

FILONOUS: S tým súhlasím. A čo ďalej?

HYLAS: V budúcnosti budú ľudia vedieť s čoraz väčšou presnosťou kopírovať atómové štruktúry všetkých hmotných predmetov. Už teraz dokážu vytvoriť umelé diamanty a zaříry, syntetickú močovinu a dokonca aj vyrobiť v skúmavkách syntetické bielkoviny. Preto je bez pochyby, že raz ovládnú aj umenie vytvárať z atómov molekuly živého tela, ako aj telo samotné. Tým získajú nesmrteľnosť, pretože budú môcť znovu priviesť k životu každého nebožtíka, a to dôsledným zložením atómov do takej istej štruktúry, akú malo jeho telo počas života. Domnievam sa, že tento proces zmŕtvychvstania sa uskutoční v nejakom stroji, do ktorého sa vloží príslušný plán, to jest, štrukturálny vzorec daného človeka, a stroj potom vytvorí z atómov bielkoviny, bunky, šľachy, nervy — a človek vyskočí zo stroja živý a veselý, tešiaci sa najlepšiemu zdraviu. Čo na to povieš?

FILONOUS: Nuž, poviem, že ten problém treba zvážiť zo všetkých strán.

HYLAS: Čo tu treba zvažovať? Taký stroj síce zatiaľ nevieme skonštruovať, ale vedecký pokrok zaručuje, že raz ho zostrojíme, a pre nás filozofov nie je dôležité, či to bude o tisíc alebo o milión rokov. Ako som povedal, na svete niet ničoho okrem atómov a z nich vytvorených štruktúr. A obzvlášť nejestvuje žiadna nesmrteľná duša, ktorá by zo zomierajúceho odlietala na druhý svet. Takže ten, kto ovládne umenie skladať atómy do štruktúry tiel, ktoré dávno zotleli, bude vedieť tie telá oživiť v ich pôvodnom stave. Ten, kto znovu zloží z atómov telo už nežijúceho človeka, bude ho mať pred sebou celkom živého, aj keby ho boli uložili do hrobu pred stáročiami.

FILONOUS: Myslíš? Nuž dobre. Ak dovoľíš, môžem ti položiť niekoľko otázok týkajúcich sa špecifik tvojej mašiny, ktorá kriesi život z atómov?

HYLAS: Ale samozrejme.

FILONOUS: Výborne. Predstav si, milý Hylas, že máš dnes zomrieť, pretože si v rukách nejakého tyrana, ktorý sa zaprisahal usmrtiť ťa, a má na to všetky prostriedky. Čas tvojej popravy bol určený na siedmu ráno. O šiestej, teda vlastne

teraz, umáraný smútkom a strachom, vydáš sa na svoju poslednú predsmrtnú prechádzku, kde stretneš mňa a povieš mi o svojom nešťastí.

Súhlasíš s takýmto úvodom do diskusie o určitej fiktívnej situácii, v ktorej ty budeš odsúdený na smrť a ja tvojím priateľom, ktorý sa ti snaží pomôcť, a súčasne vynálezcom mašiny na kriesenie z atómov?

HYLAS: Súhlasím. Pokračuj.

FILONOUS: Úbohý Hylas, musíš zomrieť, beda-prebeda, to je strašné! Ale veď si predsa materialista, či nie?

HYLAS: Áno, som.

FILONOUS: To je výborné. Práve som skonštruoval mašinu, o ktorej sme v ostatnom čase toľko rozprávali. Kópie, ktoré jej pomocou robím, sa ničím nelíšia od originálu. Človek, ktorého z atómov zloží moja mašina, sa nelíši od pôvodného nielen telesnou schránkou, ale ani duševnými vlastnosťami. Ako príklad uvediem pamäť, ktorá, ako vieš, je daná špecifickými vlastnosťami mozgovej štruktúry. Moja mašina kopíruje všetky detaily štruktúry mozgu, a teda aj spomienky na minulé udalosti, myšlienky a túžby. Jedným slovom, Hylas, keď o hodinu podľahneš násiliu a skonáš, tvoja mŕtvolu ešte ani nestačí vychladnúť, a ja už spúšťam mašinu a z rovnakých atómov, z akých sa teraz skladá tvoje telo, vytvorím živého, mysliaceho Hylasa. Ručím ti za to. Tak čo, nie si rád?

HYLAS: Ale som, pravdaže. Viac než rád. Lenže najprv musíš získať moju atómovú štruktúru, aby si ju mohol vložiť do mašiny.

FILONOUS: To je samozrejmé. Dovoľ mi, priateľ môj, aby som ťa ešte viac utvrdil v presvedčení, že môžeš prežiť vlastnú smrť. Poznáš ma a môžeš veriť mojim slovám a uisteniam, ale veci vytvorené človekom sú nedokonalé, a v tomto prípade je istota nevyhnutná. Dovoľ mi preto, aby som toho Hylasa, ktorý má byť tvojím pokračovaním, vytvoril hneď teraz. Počká na tvoju smrť a po nej sa spolu s ním, to jest, s tebou, oddáme radovánkam znovu- nadobudnutého života.

HYLAS: Čo to hovoríš, Filonous?

FILONOUS: Presne, čo počuješ: aby som ťa presvedčil, skopírujem ťa už teraz...

HYLAS: Ale to je predsa nezmysel!

FILONOUS: Prečo?

HYLAS: Bude to iná bytosť, nie ja!

FILONOUS: Myslíš?

HYLAS: Ako inak? Ten človek sa môže na mňa neuveriteľne podobat', všetci ho môžu považovať za mňa, bude mať tie isté city, pocity a túžby, dokonca aj prácu, ktorú som začal, bude vedieť dokončiť tak, ako som zamýšľal ja, a jednako to nebudem ja! Bude to môj dvojník, niečo ako dvojča, kým ja budem nadobro mŕtvy!

FILONOUS: Odkiaľ berieš takú istotu?

HYLAS: Odtiaľ, že ak ho stvoríš teraz a on tu bude prítomný, pre mňa to bude „on“, ako každý iný človek. Budem ho aj vidieť mimo seba, a preto bude inou ľudskou bytosťou, odlišnou odo mňa ako každý iný, a to, že sa budeme podobat' ako kvapka kvapke, mi moju smrť ani v najmenšom neľahčí. Pravdaže, pre tých, ktorí budú žiť naďalej, pre mojich priateľov a príbuzných, bude dokonalou a presvedčivou ilúziou môjho ďalšieho jestvovania, ale ja — ja zomriem a nebudem viac žiť.

FILONOUS: Odkiaľ berieš tú istotu?

HYLAS: O tom nemôžeš pochybovať, Filonous, ty ma len skúšaš. Predsa keby som zdvihol zo zeme tento vlhký zvädnutý list a podal by som ho tomu „druhému Hylasovi“, ak by tu stál, bol by to on, kto by vdýchol a zacítil jeho príjemnú horkastú vôňu, a nie ja. A tak isto by to bolo po mojej smrti, lebo fakt môjho skonu v ňom nič nemení a nič nové v ňom nespúšťa. On si bude ďalej chodiť po svete a kochať sa jeho nádherou, zatiaľ čo ja úplne prestanem jestvovať.

FILONOUS: Žeby? Hm, tak čo robiť? Povedz, čo mám urobiť s mašinou, aby som ti zabezpečil vzkriesenie?

HYLAS: Je to celkom jednoduché. Musíš vytvoriť moju živú, mysliacu kópiu až **po** mojom skone.

FILONOUS: Myslíš?

HYLAS: Určite.

FILONOUS: Kópia vytvorená **po** tvojom skone bude tebou, kým kópia vytvorená **pred** tvojou smrťou nebude tebou, ale človekom, síce nesmierne ti podobným, ale iným? Mohol by si mi, prosím, vysvetliť, aký je rozdiel medzi tými dvoma bytosťami?

HYLAS: Predovšetkým, ten stvorený pred mojím skonom ma bude vidieť, aj ja jeho; bude vedieť, že ja zomriem a on bol vyrobený, bude...

FILONOUS: Ak ťa len to trápi, to vyriešime ľahko: aj v jednom aj v druhom prípade bude kópia sladko spať po použití uspávacieho prášku, a zobudí sa až **po** tvojom skone, teda nebude nič vedieť o mrzutých udalostiach okolo tvojho konca, ani o tom, ako sama prišla na svet.

HYLAS: Nie, o to mi nejde. Ako vidím, Filonous, nebol som dost' presný. Na túto otázku musíme použiť precízny nástroj rozumu. V okamihu mojej smrti, keď prestanem jestvovať, nebude na celom svete spôsobu, ktorým by sa dalo zistiť, že to nie som ja, ale len moja kópia. Je to tak?

FILONOUS: Je.

HYLAS: Keby si však vytvoril kópiu skôr, ľahko by sa dokázalo, že ona nie je mnou, a to preto, lebo by existovala súčasne so mnou, len na inom mieste v priestore. Takže by tu šlo o koexistenciu, čo *ipso facto* vylučuje trvanie. Áno, teraz vidím, v čom bola chyba. Kópia vytvorená **po** mojom skone bude mnou, a kópia vytvorená pred mojou smrťou bude iným, cudzím, jednotlivcom. A nehovor, že okamih stvorenia môžeš ľubovoľne posúvať v čase tak, že nakoniec len jedna milióntina sekundy bude znamenať rozdiel medzi mojím zmŕtvychvstaním a stvorením mne cudzieho dvojníka. Nehovor tak, lebo nech to vyzerá akokoľvek čudne, musí to tak byť. Zvláštna situácia prináša zvláštne dôsledky.

FILONOUS: Dobre. Takže ty vravíš, že kópia poskladaná z atómov pred tvojím skonom bude pre teba úplne cudzím človekom, s ktorým ťa nespája nič okrem neobyčajnej podobnosti. A kópia vytvorená hneď po tvojom skone bude tvojím pokračovaním, to značí, tebou samým. Je to tak?

HYLAS: Áno.

FILONOUS: Môžeš mi povedať, čím sa tie kópie od seba odlišujú?

HYLAS: Časom, v ktorom vznikli. Koexistencia kópie so mnou vylučuje kontinuitu, kým jej existencia v čase po mne, po mojom skone, kontinuitu umožňuje.

FILONOUS: Hovoríš, že existencia kópie po tvojom skone kontinuitu umožňuje? Výborne. Tak teraz sa dozvieš, akú smrť pre teba tyran vymyslel. Vypiješ čašu jedu. Agónia potrvá hodinu. Kedy mám spustiť mašinu?

HYLAS: Keď celkom prestanem žiť.

FILONOUS: Keď vyrobím kópiu až potom, tak bude tvojím pokračovaním, to jest, tebou samým?

HYLAS: Vytvorená po mojej smrti — áno, bude.

FILONOUS: Výborne. A čo keď zlomyseľný tyran rozkáže svojim medikom, aby ťa, otráveného, znovu oživil tak, že ti husím brkom vlejú do hrdla protijed, čo potom? Kópia, ktorú stroj vyrobí po tvojej smrti, je, ako si sám povedal, tebou. Teraz, v dôsledku tvojho oživenia na popravisku, tá kópia znenazdajky tebou byť prestane a jedným razom sa zmení na tebe celkom cudzieho človeka?

HYLAS: Je možné, aby ma, jedom otráveného, oživil?

FILONOUS: Je to nepochybne jednoduchšie než vyrobiť stroj na kriesenie z atómov. Diskutujeme tu o technických alebo filozofických detailoch, milý Hylas? Je nejaký zásadný, principiálny dôvod, prečo by sa práve zomretý nedal oživiť? Vari chirurgovia nevedia už dnes oživiť tých, čo zomreli na stole počas operácie? Vari o tom nevieš? Prosím, povedz mi, čo sa udeje s tou kópiou, ktorá už bola tvojím pokračovaním; čo sa s ňou stane v momente, keď ožiješ? Je možné že nie ty ožiješ vo svojom pôvodnom tele, ale niekto úplne iný?

HYLAS: To je vylúčené. Samozrejme, že v tom tele, ktoré predtým tyran zbavil života, ožijem ja. A preto v tom okamihu kópia prestane byť mojím pokračovaním.

FILONOUS: Teda tak? Rozmýšľaj, Hylas. Vieš si predstaviť, že ty sám si tou kópiou? Povedzme, že ti ukážem ten stroj a poviem ti, že práve si z neho vyskočil. Prirodzene, cítiš sa byť Hylasom až do morku kostí — pretože mašina ťa vyrobila dokonale. No teraz si predstav, že „tamtoho Hylasa“, ktorý bol pred hodinou otrávený rukou tyrana, medici protijedom vrátili k životu. Pocítiš nejakú zmenu vo svojom vnútri ako dôsledok tej vzdialenej udalosti?

HYLAS: Nie.

FILONOUS: No vidíš. Kópia je normálny, živý človek (vyplýva to z predpokladov) a nemôže v nej prísť k žiadnym zmenám iba na základe toho, čo sa deje s „originálom“. Či ho na popravisku napoja jedom alebo protijedom, kópie sa to vôbec netýka a nijako ju to nemení. Tak prídeme k záveru, že niet žiadnej príčinnej väzby medzi tebou so všetkými spomenutými peripetiami a tým druhým Hylasom, a preto osoba vytvorená strojom, či už počas tvojho života alebo rok po tvojom skone, bude pre teba vždy cudzím človekom, ktorý okrem dokonalej podobnosti nemá s tebou nič spoločné. Súhlasím s tým, že koexistencia s kópiou kontinuitu vylučuje. Ale to, či kópia zhotovená po tvojej likvidácii je

skutočne tebou, a teda či ti táto možnosť dáva príležitosť na nový život, to treba ešte len dokázať. Zatiaľ všetko svedčí proti takejto interpretácii.

HYLAS: Počkaj, nejako si sa zamotal. Toto je moje telo. Ak zahynie a podľahne skaze, môže sa vytvoriť analogická štruktúra v budúcnosti... Á, už to mám! Už viem! Treba počkať s výrobou kópie, až kým moje telo prestane jestvovať, kým jeho štruktúra nezmizne úplne.

FILONOUS: Takže o tom, či budeš vzkriesený, teraz rozhoduje to, či tvoja mŕtvola preukázateľne zhnije, ak tomu dobre rozumiem. Takže vzkriesenie závisí od rýchlosti rozkladu tvojich pozostatkov. A ak ťa dá tyran zabalzamovať, tak neožiješ nikdy. Tak to myslíš?

HYLAS: Nie, dočerta, nie! Zdá sa, že celé uvažovanie treba oddeliť od živých bytostí. Do výrokov o ľuďoch sa zrejme vkráda nejaký mäťúci faktor — strach alebo nepokoj. Porozmýšľajme o celej veci na príklade neživých predmetov. Mám tu drahocennú, z kosti vyrezanú kameu. Povedzme, že ju roztrieštim na atómy a potom vytvorím z rovnakých atómov nerozlíšiteľnú kópiu. Čo môžeme o tom povedať? Ja to vidím takto: ak sa dohodneme, že kópia je pokračovaním originálu, tak ním bude. A ak sa dohovoríme, že ním nebude, tak ním nebude. Záleží to len a len na našej dohode, lebo porovnávajúc „pôvodnú“ kameu s tou „neskoršou“, žiadny rozdiel nepostrehneme — keďže *ex definitione* sú obe rovnaké.

FILONOUS: Konečne si na otázku vrhol svetlo. Ak aplikujeme tvoju poslednú úvahu na človeka, potom vyznie takto: keď o siedmej zomrieš a ja ťa zložím z atómov, tak v závislosti na našom predchádzajúcom dohovore buď budeš žiť naďalej, alebo nebudeš. Nezdá sa ti to nezmyselné? Ak sa ti stane, že zomrieš na stole pod chirurgovým skalpelom, no lekári ťa svojím majstrovstvom znovu privedú k životu, vtedy budeš rovnako trvať na tom, že žiješ alebo nežiješ v závislosti na tom, ako sa dohodneme?

HYLAS: Zdá sa mi, že problém tkvie v tom, že vo vzťahu ku všetkým predmetom, ktoré okolo mňa existujú, rozhoduje o ich trvaní arbitrárne prijatá dohoda (konvencia). Akonáhle sa však ja sám stanem predmetom tohto experimentu, tak tá istá konvencia vedie k nezmyslu. Nerozumiem, prečo je to tak. Predsa človek je tak isto hmotný objekt ako kus skaly, vlákno ľanu alebo kus kovu!